

KOMIL XORAZMIY IJODINING MANBALARI VA BADIYATI*Matmurotov Utkir Asqarbayevich**Osiyo Xalqaro Universiteti Xorazm filiali**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr o'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Komil Xorazmiy ijodining manbalari, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari hamda estetik qarashlari keng qamrovda tahlil qilinadi. Shoir ijodining shakllanishida xalq og'zaki ijodi, Sharq mumtoz adabiy an'analari, tasavvuf falsafasi, tarixiy-ijtimoiy muhit va Xorazm adabiy muhiti ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Komil Xorazmiyning g'azal, qasida va boshqa lirik janrlardagi badiiy mahorati, til va uslub o'ziga xosligi, obrazlar tizimi hamda ramziy ifoda imkoniyatlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Komil Xorazmiy, Xorazm adabiy muhiti, mumtoz adabiyot, tasavvuf, badiiylik, g'azal, poetika.

XIX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotida Xorazm adabiy muhiti alohida o'rin tutadi. Bu davrda yashab ijod etgan Komil Xorazmiy o'zining chuqur mazmunli, badiiy jihatdan pishiq asarlari bilan mumtoz adabiyot an'alarini davom ettiribgina qolmay, balki ularni yangi estetik ruh bilan boyitgan ijodkor sifatida e'tirof etiladi. Uning ijodi Xorazmning boy madaniy muhitida shakllangan bo'lib, bu muhitda adabiyot, musiqa, xattotlik va tarix fanlari o'zaro uyg'un holda rivojlangan.

Komil Xorazmiyning ijodiy merosi o'zbek mumtoz adabiyotida inson qalbi, ishq va ma'rifat, axloqiy poklik, ilohiy haqiqat kabi mavzularni yuksak badiiy saviyada talqin etishi bilan ahamiyatlidir. Shoir asarlarida Sharq poetikasining an'anaviy unsurlari bilan bir qatorda, Xorazmga xos milliy ruh va obrazlilik yaqqol ko'zga tashlanadi.

Komil Xorazmiy XIX asrda Xorazm hududida yashab ijod qilgan. Bu davr Xiva xonligi hukmronligi bilan xarakterlanib, saroy atrofida adabiy muhit shakllangan edi. Xiva xonlari, xususan Muhammad Rahimxon II (Feruz) davrida adabiyot va san'atga katta e'tibor qaratilgan. Aynan shu muhit Komil Xorazmiy iste'dodining kamol topishida muhim omil bo'ldi.

Xorazm adabiy muhitida Ogahiy, Munis, Feruz kabi ijodkorlar faoliyat ko'rsatgan bo'lib, ular Komil Xorazmiy bilan zamondosh yoki yaqin davr vakillari edi. Bu muhitda ijodkorlar o'rtasida badiiy musobaqa, nazira yozish an'anasi kuchli bo'lgan. Komil Xorazmiy ham ana shu adabiy jarayonning faol ishtirokchisi sifatida o'z ijodiy uslubini shakllantirdi.

Komil Xorazmiy ijodining muhim manbalaridan biri xalq og'zaki ijodidir. Uning she'rlarida xalqona iboralar, maqol va matallarga xos hikmatli ohang seziladi.

Bu hol shoir ijodini xalq ruhiga yaqinlashtiradi, uni ommaga tushunarli va ta'sirchan qiladi.

Xalq og'zaki ijodiga xos soddalik va samimiyat Komil Xorazmiy lirik qahramonining ichki kechinmalarini tabiiy ifodalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, ishqiy lirikasida xalq qo'shiqlariga xos ohangdorlik va ravonlik kuzatiladi. Komil Xorazmiy ijodi Alisher Navoiy, Fuzuliy, Hofiz, Sa'diy kabi buyuk mumtoz shoirlar an'analari bilan chambarchas bog'liq. Shoir g'azallarida an'anaviy aruz vazni, qofiya va radif tizimi mahorat bilan qo'llanadi. Shu bilan birga, u nazira yozish orqali mumtoz adabiyotga hurmatini namoyon etadi [1].

Navoiy poetikasi Komil Xorazmiy ijodida, ayniqsa, ishq va ma'rifatning uyg'un talqinida yaqqol seziladi. Shoir ishqni nafaqat dunyoviy tuyg'u, balki ilohiy haqiqatga eltuvchi vosita sifatida tasvirlaydi.

Tasavvuf Komil Xorazmiy ijodining g'oyaviy asoslaridan biridir. Shoir asarlarida komil inson, nafsni poklash, Haq ishq, sabr va qanoat kabi tasavvufiy tushunchalar muhim o'rin tutadi. Lirik qahramon ko'pincha o'zini ilohiy ishq yo'lida izlanayotgan solik sifatida namoyon etadi.

Tasavvufiy ramzlar — may, soqiy, yor, hijron, visol kabi obrazlar Komil Xorazmiy she'riyatida ko'p uchraydi va ular chuqur falsafiy ma'noga ega.

XIX asr Xorazm ijtimoiy hayoti, siyosiy voqealari va ma'naviy muhit Komil Xorazmiy ijodida bilvosita aks etadi. Shoir ayrim she'rlarida zamonasining adolatsizliklari, insoniy qadriyatlarning yo'qolishi haqida iztirob bilan so'z yuritadi. Bu hol uning ijodini faqat ishqiy lirika bilan cheklanib qolmaganini ko'rsatadi.

Komil Xorazmiy asosan lirik janrlarda ijod qilgan bo'lib, g'azal uning ijodida yetakchi o'rin tutadi. Bundan tashqari, qasida, ruboiy va muxammas kabi janrlarda ham asarlar yaratgan. Har bir janrdan shoir o'ziga xos badiiy mahoratini namoyon etadi.

Komil Xorazmiy she'riyati til jihatidan nihoyatda ravon, ohangdor va badiiy tasvirlarga boyligi bilan ajralib turadi. Shoir so'z tanlashda yuksak did va sezgirlik namoyon etib, arabiy hamda forsiy leksik qatlamdan maqsadga muvofiq va me'yorida foydalanadi. Bu holat uning asarlarida ifodalanayotgan g'oyaviy-falsafiy mazmuni yanada chuqurlashtirib, she'rlarning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, diniy, tasavvufiy va ishqiy tushunchalarni ifodalashda o'zlashma so'zlar shoir poetik tafakkurining muhim vositasiga aylanadi.

Shu bilan birga, Komil Xorazmiy xalqona til unsurlarini ham chetlab o'tmaydi. Xalq og'zaki ijodiga xos soddalik va tabiiy leksik birliklarning qo'llanishi uning she'rlariga samimiylik, hayotiylik va milliy ruh bag'ishlaydi. Natijada shoir asarlari murakkab badiiy-falsafiy mazmunga ega bo'lsa-da, o'quvchi uchun tushunarli va ta'sirchan bo'lib qoladi.

Shoir ijodida ramziy ifoda muhim poetik vosita bo'lib, u she'rlarning ko'p qatlamli ma'noga ega bo'lishini ta'minlaydi. Har bir obraz va timsol tashqi badiiy

ko'rinish bilan bir qatorda, chuqur falsafiy va tasavvufiy mazmuni ham o'zida mujassamlashtiradi. Aynan shu ramziylik Komil Xorazmiy she'riyatini keng talqin etish imkonini beruvchi, mazmunan boy va estetik jihatdan mukammal adabiy hodisaga aylantiradi.

Komil Xorazmiy she'rlari yuqori darajadagi musiqiylik bilan ajralib turadi. Aruz vaznining nozik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanish, qofiya va radiflarning uyg'unligi she'rlarning ta'sirchanligini oshiradi. Shoir ijodida ishq markaziy mavzulardan biri hisoblanadi. Bu ishq ko'pincha ikki qirrali — dunyoviy va ilohiy ishq sifatida talqin etiladi. Lirik qahramonning iztiroblari, hijron azobi, visol umidi chuqur psixologik holatda tasvirlanadi.

Ishq Komil Xorazmiy uchun insonni komillikka yetaklovchi kuchdir. Shu sababli uning ishqiy lirikasida axloqiy va falsafiy mazmun ustuvorlik qiladi.

Komil Xorazmiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotining muhim bosqichini tashkil etadi. U Xorazm adabiy muhitining yetuk vakili sifatida mumtoz an'analarni saqlab qolgan holda, ularga o'ziga xos yangiliklar kiritdi. Shoir asarlari bugungi kunda ham ma'naviy-estetik ahamiyatini yo'qotmagan [5].

Xulosa qilib aytganda, Komil Xorazmiy ijodi manbalarining rang-barangligi va badiiy yuksakligi bilan ajralib turadi. Xalq og'zaki ijodi, Sharq mumtoz adabiyoti, tasavvuf falsafasi va tarixiy muhit uning she'riyatida uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Shoirning badiiy mahorati, chuqur falsafiy qarashlari va nozik estetik didi uni o'zbek adabiyoti tarixida munosib o'ringa ega ijodkor sifatida ko'rsatadi. Komil Xorazmiy merosini o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki ma'naviyat va estetik tafakkur rivoji uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov, B. (2020). Xorazm adabiy muhiti va uning vakillari. O'zbek tili va adabiyoti, 4, 15–22.
2. Yo'ldoshev, J. (2021). Mumtoz she'riyat poetikasi va badiiy tafakkur. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Rahmonov, A. (2021). Tasavvuf va o'zbek adabiyoti aloqalari. Sharqshunoslik, 2, 45–53.
4. Ismoilova, M. (2022). XIX asr Xorazm adabiy muhitining shakllanish omillari. Adabiyotshunoslik masalalari, 1, 66–74.
5. Rasulov, D. (2023). Komil Xorazmiy ijodining estetik asoslari. O'zbek adabiyoti tadqiqotlari, 2, 41–49.